

УДК 371:35.08.007.2

Ігнатюк О.А., Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”

Педагогічні умови забезпечення ефективної підготовки гуманітарно-технічної еліти

Стаття присвячена проблемам формування творчої особистості керівника як представника гуманітарно-технічної еліти. Розкриваються й обговорюються педагогічні умови, що мають забезпечити ефективну підготовку майбутніх фахівців.

The article is dedicated the problems of formation of the creative person of the manager as quoter of the humanitarian and technical elite. The pedagogical conditions ensuring personal orientation of training of the future specialists are uncovered and discussed in the article.

Ігнатюк Ольга Анатоліївна – кандидат технічних наук Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, доцент кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами.

Демократичні перетворення, що відбуваються в нашому суспільстві, пов'язані з формуванням ринкових відносин та нових соціальних верств. За таких умов слід констатувати невтішний факт, що, на жаль, абсолютна більшість населення України ще не усвідомила радикального перевороту в її життєдіяльності, не зрозуміла, що відтепер особистість сама має визначати зміст свого життя.

Новизна сьогоденної ситуації в невизначеності, у непередбачуваній нестабільності найважливіших життєвих умов, що вимагає термінових нагальних комплексних рішень. Провідні фахівці вважають, що кожна особистість, мобілізувавши свої резерви, може різко підвищити індивідуальну активність, а отже, й суттєво змінити загальне становище. Не можна не погодитися з думкою, що "...головним чинником сталого економічного розвитку можуть бути лише зростання інтелектуального потенціалу нації та науково-технічні інновації, застосування яких суттєво змінює обсяги та якість виробництва і споживання", а у зв'язку з цим наша держава зможе претендувати на належне місце в світовому просторі [10].

Як і раніше, важливим питанням, яке постає перед вищою школою, залишається проблема підготовки особистості фахівця своєї справи, професіонала, лідера, представника еліти, яка повинна являти собою якість. Навряд чи без віри в себе, у свій талант і можливості можна бути сильним, а врешті, стати професіоналом. Потрібно усвідомити наступне. Те, що думаєш про себе, має глибокий вплив на все життя. Віра у свої сили і можливості збільшує духовну енергію особистості. Такі поняття як "особисті творчі резерви", "потенційні сили особистості", "творчий потенціал особистості", "особистісно-професійний потенціал" тощо все частіше використовуються, коли розглядають таке найважливіше явище, як особистість. У такому контексті доцільним є розгляд двох найважливіших людських винаходів (І. Кант): мистецтва управляти і мистецтва виховувати.

Загальноприйнятний той факт, що управляти, виховувати інших значно легше, ніж здійснювати самоуправління і самовиховання, але не можна не погодитися з думкою О.Г. Романовського, що "...управління можна й необхідно пов'язувати й зі станом душі людини, яка бачить його змістом свого існування. Якщо керівник є моральною і духовною людиною, він більш ефектив-

но управляє, бо його методи управління тоді обов'язково виходять на Закони Загальної Гармонії світу і зливаються з ними. Тоді ці закони самі допомагають керівнику вирішувати самі складні завдання, що встають перед ним" [4, с. 45]. Тому можна констатувати: якщо людина навчиться управляти собою, то їй не так важко буде управляти іншими людьми, колективом, організацією, фірмою, державою.

Ринкові процеси поставили безліч складних питань. Одне чи не з головних можна сформулювати так: що є характерним для людини, на що раніше або не зверталосся уваги, або недооцінювалося, або зовсім ігнорувалося, не формувалося, не розвивалося і, врешті-решт, не реалізувалося. Підкреслимо, що таких якостей у людини виявилось багато, однак найчастіше це стосується *творчого потенціалу особистості лідера-керівника, умов його розкриття*. Відзначимо, що саме цим питанням приділяється особлива увага у Національному технічному університеті "Харківський політехнічний інститут", де розроблено теоретичні й методологічні аспекти підготовки інженерів до управлінської діяльності, яких слід розглядати як нових професійних керівників-лідерів, яскравих представників гуманітарно-технічної еліти, та здійснюється їх підготовка [9].

За умов сьогодення відзначається зростання інтересу суспільства до проблем лідерства, особистості керівника нового типу, його ролі в управлінні соціальними системами, до закономірностей становлення та формування тих особистостей, які приймають найважливіші управлінські рішення, від яких залежить доля людей та країн в цілому. У повсякденному житті, в науковій літературі та публіцистиці поряд з поняттями "керівництво", "управління", "здібності сучасного керівника", "лідер", "лідерство" все частіше починає використовуватись термін "еліта", "наукова еліта", "управлінська еліта" та інші, розуміючи під ними "...саму впливову, ведучу частину в кожному елементі соціальної структури" [1, с. 4].

Національне відродження України та глибока трансформація суспільства потребують пошуку шляхів розв'язання складних соціально-економічних проблем, подолання системної кризи. Економічні досягнення та розвиток освіти тісно пов'язані, і боротьба за життєвий рівень починається в аудиторіях шкіл та вищих навчальних закладів. У майбутньому продовжувати-

меться перетворення вищої освіти з привілею для небагатих підготовлених та здібних на обов'язкову стадію соціалізації молоді та підготовки її до життя і творчої діяльності [4; 5].

Протягом тривалого часу головним завданням вищої освіти вважали підготовку фахівця високої кваліфікації, розуміючи під цим лише прищеплення йому сукупності наукових і практичних знань. Останнім часом все відчутнішим є брак професіоналів, все більші вимоги висуваються до їх підготовки. Фахівця вже оцінюють не тільки за рівнем спеціальної підготовки, а й значною мірою за людськими якостями.

Зростання статусу інженерної професії та її престижу істотно змінює погляди на професію особистості, покликаної винаходити, придумувати, влаштовувати, споруджувати, проектувати, відповідати за свої винаходи перед людиною і природою, тобто на професію інженера, який завжди сприймався як людина високоосвічена і знаюча. Сучасне суспільство потребує не вузьких спеціалістів, а всебічно розвинених особистостей з фундаментальною освітою, багату внутрішньою культурою, високими моральними якостями. Сьогодні таких фахівців ми вважаємо представниками національної гуманітарно-технічної еліти.

Відзначимо, що за умов сьогодення на порядку денному постає завдання об'єднання інженерії з гуманітарними і соціальними науками. Науково-технічна революція, сучасні умови розвитку суспільства висувають необхідність синтезу в інженерії технічних, природних і соціально-гуманітарних знань. Тому, щоб з'єднати сучасний інженерний і соціотехнічний підходи з традиційними знаннями природничонаукового типу потрібен принципово інший підхід. Потрібно створення і нової психології, соціології, нового знання про людину, щоб із самого початку були враховані всі ці принципіві моменти.

Не можна не погодитися з думкою Т.І. Сущенко, яка вважає, що гуманітарно-технічну еліту складають люди, здатні не тільки зберігати знання, але й творчо використовувати духовне надбання народу в інтересах прогресу нації. До неї можуть належати і власники престижних дипломів, і високоосвічені самоучки, представники конкретних областей знань. Вони концентрують у собі всі риси загальнонаціонального генія, безпосередньо живляться його соками і повертають отримане в переробленому вигляді народу, незважаючи ні на які перешкоди

(М. Славинський). Цю еліту, по переконанню Л. Гумілева, характеризує, у порівнянні з іншими суб'єктами, міра життєвої енергії, що виявляється в соціальній, політичній, культурній і іншій сферах діяльності [8].

У силу об'єктивних причин головну роль у формуванні національної еліти покликана відігравати вища національна школа, мета якої на сучасному етапі – підготовка тієї провідної еліти “найкращих, аристократичних, лицарських служителів держави”, яких нікому не вдалося б купити “ані грошима, ні маєтками, ні урядами, ні почестями”.

Ринкова економіка дає величезне розмаїття умов і форм діяльності фахівців та функцій, які вони мають виконувати. Крім того, характерна для неї динамічність функціонування, розвитку і перетворення організацій і фірм потребує від сучасного фахівця професійної і соціальної мобільності.

Ці й інші обставини визначають необхідність підвищення ефективності підготовки, врахування її індивідуалізації. Така підготовка, у свою чергу, вимагає особистісно орієнтованих:

- *змісту освіти підготовки майбутніх фахівців;*
- *освітніх технологій, які необхідно використовувати у процесі підготовки фахівців;*
- *педагогічних умов і всієї організації навчально-виховного процесу.*

Серед фахівців набуває все більшого визнання думка, що всебічне дослідження і розвиток особистості – це фундаментальна комплексна наукова проблема, яка потребує міждисциплінарного дослідження. У цьому контексті особистісний підхід доцільно розглядати як важливий психолого-педагогічний принцип, основу якого становить сукупність вихідних теоретичних положень про особистість та практичних методичних засобів, що сприяють її цілісному розумінню та гармонійному розвитку [2].

Серед педагогічних умов виокремимо такі.

По-перше, викладач – це насамперед фахівець своєї справи. Сучасний викладач повинен мати освіту на рівні світових стандартів, високий інтелектуальний, моральний і фізичний рівень, глибокі психолого-педагогічні знання і розуміння особистості своїх вихованців, при цьому він повинен займатися підприємницькою діяльністю, консультативною діяльністю або глибоко досліджувати її проблеми. Практика підтвердила наявність позитивних наслідків,

коли високоосвічені професійні керівники найбільших європейських компаній, одержавши блискучу освіту, беруть активну участь у формуванні та реалізації державної освітньої політики у своїх країнах, у формуванні моделі сучасного фахівця для різноманітних сфер управлінської діяльності [5, с. 254].

Слід зазначити, що сучасні вимоги до педагогічних кадрів передбачають:

- необхідність розуміти особливості соціально-економічного розвитку країни та духовного відродження суспільства, досягнень науково-технічного прогресу;
- ґрунтовну психолого-педагогічну підготовку, вивчення передового педагогічного досвіду, їх втілення у практику;
- підсилення спрямованості на інтеграцію освіти, науки та виробництва, тісний зв'язок навчально-виховного процесу закладів з наукою, виробництвом, поєднання теорії з практичною діяльністю;
- орієнтацію на особистість, на формування всебічно розвинутої гармонійної особистості викладача (І.А. Зязюн, В.А. Семиченко, С.У. Гончаренко, Л.П. Пуховська, Л.С. Нечеморенко, Н.М. Дем'яненко, Т.Г. Веретенко, О.Г. Романовський, Л.Л. Товажнянський та ін.).

Вже неодноразово відзначалось, що для сучасного перебігу подій характерні великий потік наукової інформації, інтеграція та одночасно диференціація наук. Усе це потребує від педагога глибокого засвоєння головних ідей, концепцій, законів, понять, які характеризують сучасний стан науки. Викладач сьогодні повинен володіти високорозвиненим системним мисленням, інтелектуальним умінням та навичками, високим творчим потенціалом, постійно поповнювати та оновлювати свої знання, підвищувати свою професійну кваліфікацію. Саме особистість викладача – лідера-новатора – зможе бути прикладом і вихователем нових професійних керівників-лідерів, яскравих представників гуманітарно-технічної еліти, підготовка яких здійснюватиметься згідно з концепцією, що запропонована у Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут” [9]. Діяльність таких фахівців прискорить перехід до ринкової економіки, зробить його з малими втратами для суспільства. Саме ці особистості повинні стати реальною рушійною силою всіх соціальних перетворень у державі. Підготовка таких особистостей є ключовим питанням формування професіоналів-лідерів у системі інженерно-технічної освіти.

По-друге, поряд з такими важливими якостями, як комунікативні здібності, викладач повинен обов'язково володіти педагогічною майстерністю, серед важливих складових якої виступає артистизм.

Важливою умовою професійного становлення викладача є розвиток його творчих здібностей. Педагогічна майстерність формується ще з студентських років, коли майбутній фахівець бере активну участь у наукових дослідженнях із психолого-педагогічних дисциплін. Це сприяє розвитку його творчого потенціалу.

В діяльності викладача необхідна культура мови – дикція, “поставлений голос”, правильне дихання та досить розумне використання у розмові міміки і жестів. Особливо у структурі майстерності педагога слід виокремити такі уміння, як акторсько-режисерські, які дозволяють впливати не тільки на розум, але й на почуття вихованців, передавати їм досвід емоційно-ціннісного відношення до світу. І, як наголошує І.А. Зязюн, розвитку акторської складової у педагогічній майстерності має сприяти ознайомлення і використання технік за системою Станіславського (“вживання в образ”) [3].

По-третє. У процесі підготовки викладач зустрічається з необхідністю спілкування зі студентами, які працюють і вже мають певний досвід і багаж практичних навичок і знань. Таке спілкування цікаве і корисне для обох сторін. У таких випадках викладач працює індивідуально з кожним із студентів. Вони здобувають на практиці знання, нерідко здобувши їх із глобальної мережі Internet. Викладач у таких випадках не повинен ставати у позу, а як рівний, спілкуватися зі своїм опонентом. За таких обставин не буде зайвим взаємне навчання. Втім, викладач повинен продемонструвати студентові, що особисто йому (студентові) бракує викладача. Пояснення цьому таке. Без допомоги викладача, навіть отримавши самостійною кропіткою працюю інформацію, його знання можуть мати уривковий характер, не бути систематизованими, не мати своєї класифікації.

Таким чином, наступною педагогічною умовою слід вважати необхідність формування нових відносин у системі “викладач-студент”, тобто йдеться про необхідність розробки і впровадження технологій педагогічного співробітництва, певні кроки якого робляться у виконанні психолого-педагогічних досліджень у НТУ ХПІ. По суті ми зустрічаємося із феноменом педагогічно-

го співробітництва, корені якого було закладено ще В.О. Сухомлинським, який відзначав, що “чим складніша й цікавіша праця, чим яскравіша в ній інтелектуальна основа, тим більшого значення набуває передання духовних багатств, співдружність старших і молодших” [7, с. 175].

Сьогодні, як ніколи, для всіх закладів освіти і суспільства у цілому стала актуальною проблема формування й розвитку людської особистості, яка постійно відчуває потребу в поповненні знань, пошуку нових рішень, творчості у роботі, самовдосконалення.

Важливо зазначити, що інтелектуальне довголіття залежить від двох факторів – природного таланту та освіти. Вік та сприйняття соціального і професійного досвіду – це ті моменти, на які звертають свою увагу психологи та педагоги. Вони відзначають, що у різні вікові періоди людини притаманний нерівномірний розвиток її психічної функції. Фахівці виділяють наступні характерні періоди:

- 18-25 років – найвища ступінь сприйняття соціального та професійного досвіду, підйом рівня пам'яті, уваги, мислення;
- 26-29 років – особистість перебудовується, визначаються життєві позиції, змінюється становище людини в сім'ї, трудовому колективі, суспільстві. Таким чином, відбувається соціальне оновлення людини, виявляються нові соціальні ролі, змінюється соціальний статус, формується соціальна зрілість;
- 30-33 роки – спостерігається розвиток усіх інтелектуальних функцій: пам'яті, мислення, уваги. Розвивається творча діяльність, що зумовлено накопиченням життєвого та професійного досвіду.
- 31-40 років – віковий період, який є найбільш сприятливим для управлінської діяльності. При цьому у середньому віковий період 37-38 років визначається яскравими професійними досягненнями.

Таким чином, враховуючи вікове сприйняття, підготовка представників гуманітарно-технічної еліти як професійних керівників повинна починатися якомога раніше, при цьому має бути забезпечена широка і різностороння загальнокультурна, політична, правова та економічна підготовка. Її рівень не повинен поступатися фундаментальній підготовці освіти за фахом. Такий випускник буде здатним до виконання як конкретних розробок на “злобу дня”, так і фундаментальних досліджень. Така особистість повинна бути готовою також до вирішення суттєвих світоглядних проблем.

Розуміючи під потенціалом особистості систему відновлення його ресурсів, які проявляються в дійсності, що направлена на отримання со-

ціально значущих результатів, одним з головних завдань, яке постає перед вищою школою і педагогом, є сприяння розкриттю цього особистісного потенціалу студента. У такому контексті набуває особливого значення роль викладача та його вміння створити сприятливі умови навчального процесу. Здобуває дуже великого значення віра в успіх процесу навчання, для чого викладач створює спеціальні “ситуації успіху”, у результаті реалізації яких студент набуває впевненості у власних силах і можливостях. Проводяться так звані заняття радості.

Коли мова йде про підготовку представників гуманітарно-технічної еліти майбутніх керівників управління соціальними системами, перш за все мається на увазі не найліпша професійна підготовка, тобто не елітна, а елітарна підготовка, де перш за все робиться наголос на необхідності формування лідера з філософією глобальних поглядів, людини, яка відповідатиме за долю колективу, держави, суспільства.

Тому серед сучасних тенденцій розвитку українського суспільства як демократизації та становлення ринкових відносин відзначимо й комплекс завдань, які постають перед системою освіти. Головним з них є суттєва і кардинальна зміна у підходах до філософії освіти, її змісту та технології підготовки спеціалістів управлінського профілю для будь-якої сфери діяльності.

Література

1. Ашин Г.К., Охотский Е.В. Курс элитологии. – М.: ЗАО “Спортакадемпред”, 1999. – 368 с.
2. Освітні технології / За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
3. Педагогічна майстерність / За заг. ред. І.А. Зязюна. – К., 1997.
4. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць / За редакцією Л.Л. Товажнянського та О.Г. Романовського. – Ч. 1. – Харків: НТУ ХП, 2002. – 432 с.
5. Романовський О.Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності. – Харків: Основа, 2001. – 312 с.
6. Романовський А.Г. Філософія формування національної гуманітарно-технічної еліти в контексті розвитку общества // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ ХП. – 2002. – № 2. – С. 35-41.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 1. Статті. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 175.
8. Сущенко Т.И. Вузовский педагогический процесс, способствующий формированию национальной творческой элиты // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ ХП. – 2002. – № 2. – С. 62-67.
9. Товажнянський Л.Л., Романовський О.Г., Пономарьов О.С. Формування і реалізація концепції підготовки національної гуманітарно-технічної еліти в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”. – Харків: НТУ ХП, 2002. – 160 с.
10. Урядовий кур'єр. – 2000. – № 34 (23 лютого).

Надійшла до редколегії 01.10.2002 р.